Gebruikersfiche

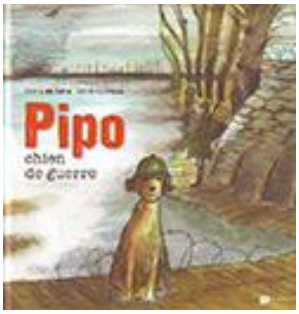

Pipo, de oorlogshond - Marie de Salle en Sandrine Place

Renaissance du Livre, collectie Patrimoine Jeunesse, 2014, 36 blz., formaat 21 x 21 cm
Vanaf 5 jaar voor een eerste benadering van het thema. Ideaal voor een gebruik in de klas, 5e en 6e lager en eerste jaren secundair onderwijs
Genre: jeugdboek over historische feiten in België

Samenvatting

Augustus 1914: België wordt in de oorlog meegesleurd. In de IJzervlakte wordt hevig gevochten en gebombardeerd. Pipo, een hondje uit een gebombardeerde hoeve, ontmoet René, een soldaat die zich bij zijn regiment in Diksmuide gaat vervoegen. Pipo en René worden onafscheidelijk. Ze kunnen op elkaar rekenen om de vier jaren aan het front door te komen.
Het kind ontdekt de oorlog door de ogen van hondje Pipo: het leven in de loopgraven, de gasaanvallen, de Duitse krijgsgevangenen, de verloven, de rustperiodes, het voedselgebrek, de bombardementen, de aanvallen, de dode kameraden, de verwondingen, het hospitaal, het herstel en uiteindelijk de wapenstilstand en de terugkeer naar huis.

Waarom dit boek met uw groep gebruiken?

"Pipo, de oorlogshond" kan op verschillende niveaus worden gebruikt om het thema van de Eerste Wereldoorlog aan te snijden.
Voor de kleintjes kan dit een eerste contact met het conflict zijn, een "zachte" kennismaking weliswaar dankzij de aanwezigheid van een lieve hond.
Het boek kan ook aanleiding geven tot een grondigere bespreking van de Eerste Wereldoorlog, want het snijdt diverse thema's en kenmerken van het conflict in België aan. Dit boek werd uitgewerkt in nauwe samenwerking met het War Heritage Institute/Koninklijk Legermuseum (KLM-Brussel) dat een van de grootste collecties ter wereld over de Eerste Wereldoorlog bewaart. Alle historische informatie die in het boek wordt opgegeven, steunt op historische feiten (de tekeningen zijn gebaseerd op collectiestukken tentoongesteld in de zaal 14-18 van het Museum en op foto's gemaakt tijdens de Grote Oorlog en nu bewaard in het documentatiecentrum van het KLM, het verhaal is geïnspireerd op een getuigenis uit die tijd, de namen van de personages werden uit regimentslijsten gehaald,…). Het gaat dus om een fictief verhaal dat op volledig geverifieerde historische feiten steunt.

Auteurs

Sandrine Place is licentiate in de Kunstgeschiedenis en Archeologie en heeft een diploma in Cultureel Beheer. Ze is sinds 2004 tewerkgesteld bij de educatieve dienst van het Koninklijk Legermuseum (War Heritage Institute).

Marie de Salle verdeelt haar tijd en haar enthousiasme over vioolspelen en illustratie waarvoor ze een opleiding aan het Sint-Lucas Instituut in Brussel volgde. Ze geeft viool- en tekenles. Ze illustreerde boeken voor La Renaissance du Livre, Alice Jeunesse, Averbode, Ecole des Loisirs, Plantyn, Phileas et Autobule.

Thema's "14-18" aangesneden in het boek

- Het uitbreken van de oorlog, de invasie in België, de bombardementen en de exodus van de burgerbevolking
- Het Belgische leger
- De stellingenoorlog: de evolutie van de loopgraven, de Dodengang (Diksmuide)
- De gasaanvallen
- Het Duitse leger, de krijgsgevangenen
- Hygiëne bij de soldaten
- Het leven achter het front (mevrouw Tack / Nieuwkapelle)

- Het leven in de loopgraven (verstrooiing, loopgravenkunst, fotografie >< aanvallen, bombardementen)
- De voeding van de soldaten
- Aanvallen
- Verwondingen, gezondheidszorg
- De wapenstilstand en de terugkeer naar huis van de soldaten

<u>Focus op de thema's</u>

Alle thema's in het boekje "Pipo, de oorlogshond" worden dieper uitgewerkt in het pedagogische dossier "De Eerste Wereldoorlog" opgesteld door de educatieve dienst van het Koninklijk Legermuseum. U kunt de digitale versie gratis downloaden via www.legermuseum.be (rubriek Educatief, pedagogische dossiers) of via www.warheritage.be (rubriek Educatief).

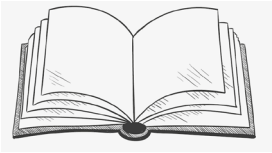

1914, de oorlogsverklaring, de invasie van België en de exodus van een deel van de bevolking (uitleg van de kaart aan de binnenzijde van de omslag + eerste dubbele pagina: Pipo blijft alleen achter in de hoeve, want de eigenaars zijn op de vlucht voor het oorlogsgeweld).

Op 28 juni 1914 vermoordt een Servische student de Oostenrijkse troonopvolger Frans-Ferdinand en zijn echtgenote Sophie in Sarajevo. Door het systeem van de allianties ontbrandt heel Europa. Op 4 augustus 1914 valt Duitsland België binnen, met een aanval in de streek van Luik.
Het Belgische leger is op dat ogenblik in volle reorganisatie en moet het land verdedigen met onvoorbereide troepen, onvoldoende officieren en vrijwilligers die haastig moeten worden opgeleid.

Luik is het eerste doelwit van het Duitse leger. De stad valt op 5 augustus; de forten rond Luik houden stand tot 16 augustus, maar bezwijken uiteindelijk onder het vijandelijke artillerievuur. De Duitsers vrezen de aanwezigheid van vrijschutters (illegaal bewapende burgers) die het Belgische leger bijstaan. Ze slaan dan ook aan het plunderen, steken dorpen en steden in brand, doden zo'n 5.500 burgers en deporteren honderden mannen naar Duitsland. Deze terreurgolf zet anderhalf miljoen Belgen (op een bevolking van 7 miljoen) tot vluchten aan. De vluchtelingen zoeken bescherming in Frankrijk, Nederland of Groot-Brittannië.

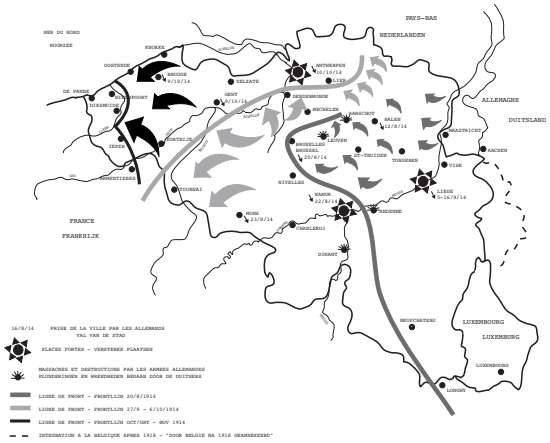

Eind augustus 1914 vinden gevechten in de provincie Luxemburg plaats (de Grensoorlog: gevechten tussen Franse en Duitse troepen), in Henegouwen (slag bij Charleroi tussen Duitse en Franse troepen; slag bij Bergen wanneer Britse troepen de Duitse opmars trachten te stuiten). Het Belgische leger trekt zich in Antwerpen terug. Het Duitse leger bombardeert Antwerpen op 28 september 1914, waardoor een deel van de bevolking naar Nederland vlucht. Begin oktober moet het Belgische leger terrein prijsgeven. Het steekt de Schelde over en plooit zich op de kust terug.

Het Belgische leger vat post achter de IJzer. In de nachten van 21-22, 26-27 en 29-30 oktober kan de Duitse opmars worden gestuit door de onderwaterzetting van de IJzervlakte. Het Belgische leger installeert zich op een strookje onbezet gebied achter de IJzer, tussen Nieuwpoort en Ieper (stad die door de Britten, troepen van het Gemenebest en Portugezen wordt verdedigd). De loopgravenoorlog begint.

Te zien in het Legermuseum:
- onthaalzone zaal 14-18: de evenementen van 28 juni 1914

- grote foto's illustreren de eerste oorlogsmaanden in België, augustus-oktober 1914 (koning Albert voor het Parlement op 4/8/1914; inname van het fort van Loncin op 15/8/1914; buitenlandse soldaten op Belgisch grondgebied,…)

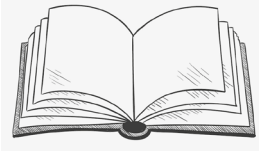

De onderwaterzetting van de IJzervlakte

De IJzer, een rivier van amper 10 meter breed, is de laatste hindernis vóór de havens van Boulogne, Calais en Duinkerke, waar de Engelsen aan land komen. Op 24 oktober 1914 bezwijkt het front onder de niet-aflatende Duitse druk: de Belgen trekken zich terug tot aan de Grote Beverdijkvaart en op de spoorlijn Nieuwpoort-Diksmuide. De generale staf besluit een tactiek toe te passen die bij de Franse invasie in 1792 werd gebruikt: de onderwaterzetting van de IJzervlakte. Bij hoogtij worden de sluizen geopend en vervolgens weer gesloten om het water tegen te houden. Enkel een paar boerderijen en de spoorlijn steken boven het water uit en worden als steunpunten gebruikt. Het front trappelt vier jaar lang ter plaatse.

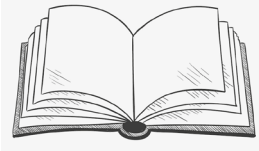

Het Belgische leger

Wanneer de Eerste Wereldoorlog uitbreekt, is het de eerste keer dat het jonge België (onafhankelijk sinds 1830) in een oorlog wordt meegesleurd. Het leger is niet tegen de taak opgewassen. Vóór 1909 verloopt rekrutering via loterij. In 1913 wordt militaire dienstplicht voor alle lichamelijk geschikte jongemannen in de wet opgenomen. Wanneer de oorlog uitbreekt bestaat het Belgische leger uit beroepsmilitairen, miliciens en vrijwilligers die hun land wensen te helpen. Het 12e linieregiment, dat in het boek wordt vermeld, heeft actief aan de gevechten deelgenomen. In augustus 1914 bevindt het zich in de voorhoede van de versterkte stelling Luik. Het regiment vangt de eerste vijandelijke schok op en weet de Duitse opmars in te dijken, maar moet dan steeds meer terrein prijsgeven. In september vecht het op de Dijle en in Antwerpen, om half oktober achter Diksmuide post te vatten (ogenblik dat in het boek aan bod komt). Van 19 tot 26 oktober weerstaat het de Duitse aanvallen. Het weet Diksmuide te vrijwaren, maar verliest wel een derde van zijn manschappen.

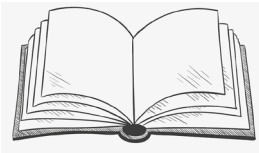

De loopgraven

Om zich in een vlakke omgeving te beschermen, richten de manschappen loopgraven in. Die verschillen naargelang de legers, naargelang de sectoren en naargelang de weerkundige en geografische omstandigheden.

In de overstroomde IJzervlakte is graven dikwijls onmogelijk. Loopgraven worden dan met zandzakjes bovengronds opgebouwd.

Wanneer graven wel mogelijk is, maken de mannen een netwerk van galerijen dat hen in staat stelt zich verdekt te verplaatsen en te leven. In de loop van de maanden worden de loopgraven met hout, golfplaat, zandzakjes en beton (voor de schuilplaatsen) verder uitgebouwd (zie evolutie van de loopgraven op de twee dubbele pagina's).

Te zien in het Legermuseum:

- vitrines en teksten over de mobilisatie van het leger, de weerstand in Luik, de slag bij Antwerpen en het nationale toevluchtsoord, de slag bij de IJzer
- de evolutie van het uniform van het Belgische leger: van gekleurde uniformen (zaal over de 19e eeuw) gaat het eerst naar blauwe en later kaki uniformen tijdens de Eerste Wereldoorlog (zaal 14-18, reeks vitrines over het Belgische leger)
- beschermingsmateriaal in de loopgraven: alarmpistolen en lichtpijlen, helmen en kurassen, schilden, periscopen (vitrine 13)
- overstroomde zones: uitrusting voor een Duitse patrouilleur (rubberen tenue, laarzen), duikerspak om dijken en sluizen mee te controleren, waterpompen (vitrine 12)

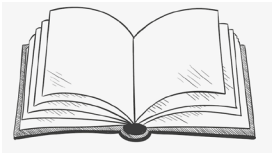

De Dodengang

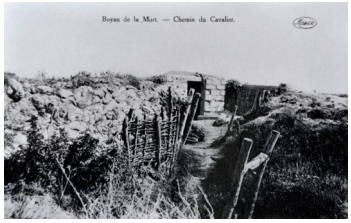

Om loopgraven te herkennen, aan te duiden en te lokaliseren, worden ze benoemd. Sommige krijgen een nummer, andere een verwijzing naar een plek, een stelling of een ervaring. De Dodengang, Belgische loopgraven langs de IJzer in Diksmuide, bevond zich vlak tegenover de vijandelijke linies. Dit laatste stuk Belgische loopgraven (dat nog steeds bezocht kan worden) werd grondig gerenoveerd en vervolledigd met een bezoekerscentrum en een museum.

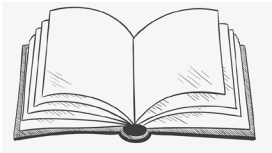

Het gas

Gas wordt voor de eerste keer door de Duitsers gebruikt, en wel op 22 april 1915 in Poelkapelle, in de buurt van Ieper, in een sector met Franse en Canadese soldaten. Deze aanval met chloor komt als een totale verrassing; de onvoorbereide geallieerde troepen raken in paniek en trekken verschillende kilometers achteruit. De diverse gassen die worden ingezet, veroorzaken verschillende aandoeningen. De gifgassen, de gevaarlijkste, vernietigen de zenuwen; de verstikkingsgassen, de meest courante, veroorzaken een langzame verstikking; de brandgassen, zoals yperiet dat vanaf 1917 wordt gebruikt, bijten op de slijmvliezen in en veroorzaken letsels aan ogen en huid; nog andere gassen doen hoesten, niezen of huilen en veroorzaken slechts voorbijgaande symptomen.

Zodra het verrassingseffect verwerkt is, wordt druk gezocht naar beschermingsmiddelen voor mensen én voor dieren. In de voorste linies worden wachtposten opgezet en die moeten alarm slaan met alle mogelijke middelen, van de gong tot de trommel over elektrische bellen. Gas dwingt nooit een beslissende overwinning af en verzwakt ook de troepen niet. Gevechtsgassen zijn verantwoordelijk voor minder dan 1% van alle oorlogsdoden. Hun psychologische impact is echter des te groter en de angst voor dergelijke aanvallen blijft de manschappen jarenlang achtervolgen.

Te zien in het Museum:

- beschermingsmateriaal tegen gas voor mensen en dieren (gasmasker voor honden, autonoom ademhalingstoestel voor redders, sirenes en gongs, gasmaskers)

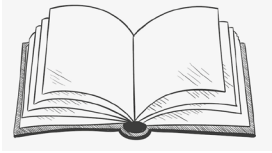

Het leven in de loopgraven / hygiëne

Het gebrek aan hygiëne verzwakt en doodt de soldaat. De manschappen zijn de prooi van luizen, vlooien, vliegen en ander ongedierte en in de loopgraven lopen de soldaten allerlei ziektes op (irritaties allerhande, dysenterie, tyfus,…) .
Vóór badplaatsen en douches ter beschikking worden gesteld, frissen soldaten zich op in ongezonde plassen van stilstaand water. Achter het front kunnen de mannen zich wassen en nieuwe krachten opdoen, zich van ongedierte ontdoen en een schoon uniform krijgen.

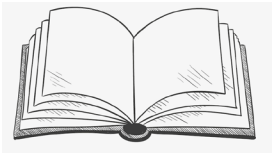

Mevrouw Tack

Marie Favarger de la Favarge, geboren Tack (1836-1927), leeft met haar hond, haar ezel en haar papegaai in Villa Marietta in Nieuwkapelle, in de buurt van de IJzer. Haar huis staat kort bij de frontlijn, maar ze weigert het te verlaten en komt dus middenin de gevechten terecht. Bijna twee jaar lang blijft ze ter plaatse en wanneer de gevechten wat afzwakken, gaat ze inkopen doen in Loo. Ze koopt onder andere snoepgoed voor de soldaten die haar regelmatig komen bezoeken en die een woordje in haar

gastenboek nalaten. Mevrouw Tack biedt ze niet enkel soep, koffie of een drankje, maar ook een luisterend oor aan. Ze wordt al snel de “moeder der soldaten” bijgenaamd (zelf noemt ze de soldaten “haar kinderen”). Uiteindelijk moet mevrouw Tack haar huis toch verlaten, wanneer het door twaalf granaten wordt getroffen. Het Legermuseum stelt een groot olieverfschilderij op doek met haar beeltenis tentoon. Dat werd in 1917 door kunstenaar Fernand Allard L’Olivier geschilderd. Haar Villa Marietta staat nog steeds overeind en werd door het Vlaams Gewest geklasseerd. Haar graf bevindt zich in het kerkhof van Nieuwkapelle.

Te zien in het Museum:
- Schilderij van Fernand Allard L’Olivier, *Mevrouw Tack*, 1917

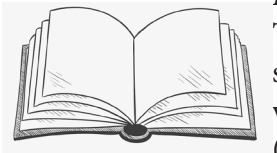

Het leven in de loopgraven / vertier

Tussen twee aanvallen in verdrijven de mannen de tijd met spelletjes en met handenarbeid. Ze spelen met de kaarten, vervaardigen kleine voorwerpen met recuperatiemateriaal (loopgravenkunst: ring voor de verloofde, souvenirs, brievenopeners of kaarsenhouders,…). Velen houden een dagboek bij en schrijven over het dagelijkse leven. Soms worden daar tekeningen (kunst aan het front) aan toegevoegd, of ook nog foto’s genomen met kleine toestelletjes die voor de oorlog of tijdens verloven werden gekocht.

Te zien in het Museum:
- grote foto: loopgravenkunst
- diverse objecten vervaardigd in de loopgraven, bijvoorbeeld geëtste en versierde granaathulzen

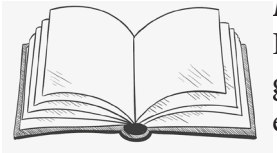

De aanvallen

Het Belgische front is relatief kalm, want de soldaten worden niet ingezet in de grote geallieerde offensieven die talloze mensenleven eisen. Aanvallen zijn nochtans frequent en vijandelijke bombardementen barsten regelmatig los. De manschappen blijven niet voortdurend in de eerste linie, maar wisselen de posities af: 3-4 dagen aan het front, 3-4 dagen piket in de tweede linie et 3-4 dagen in het kantonnement (rust, werkzaamheden, manoeuvres en inspecties). Om de drie of zes maanden hebben de soldaten een groot verlof van twee tot vier weken. Vermits België bezet is, kunnen de soldaten niet naar huis. Ze brengen hun verlof dan ook in het buitenland door (Frankrijk, Groot-Brittannië,…).

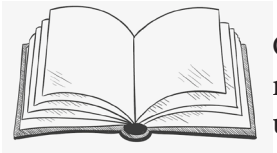

Voeding

Getuigenissen uit de tijd (dagboeken) leren ons dat rantsoenering en eentonige maaltijden de manschappen uitputten. In de voorste linies wordt slechts één maaltijd per dag geserveerd en dat gebeurt net voor het donker wordt. Als de omstandigheden het toelaten, brengen rijdende keukens een warme maaltijd tot aan het front. Wanneer tijdens de bevoorradingsuren echter wordt gevochten (bombardementen, artillerievuur), moeten de soldaten het stellen met reserves die ze bij zich hebben. Het brood is dikwijls droog, beschimmeld of oud, voor zover er niet werd aan geknaagd door de ratten die in de loopgraven krioelen.

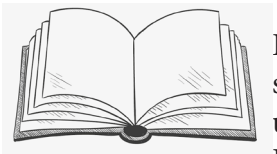

Verwondingen, gezondheidszorg, dood

Deze moderne oorlog veroorzaakt verminkingen op grote schaal (verlies van een lidmaat zoals de held van het boek, uitgebreide brandwonden, verminkt aangezicht,…).
De eerste zorgen worden snel en voor zover dat mogelijk is in de loopgraven of in de nabijheid van het front verstrekt, maar zware verwondingen vereisen evacuatie naar de vooruitgeschoven hulpposten of de hospitalen achter

het front (hospitaal L'Océan in De Panne). De verminkten kunnen terecht in revalidatiecentra en protheses moeten hen in staat stellen na de oorlog de draad van het leven weer op te pikken.
Koningin Elisabeth is zeer begaan met het lot van de gewonde soldaten. Ze bezoekt de hospitalen en biedt hulp. Ze wordt dikwijls in verpleegsteruniform afgebeeld, vandaar haar bijnaam van "koningin-verpleegster".
De oorlog eist meer dan 10 miljoen mensenlevens. België verliest ongeveer 40.000 soldaten. Dat is een relatief beperkt cijfer in vergelijking met de bloedbaden waarin Fransen en Britten zitten verwikkeld.

Te zien in het Museum:
- verpleegstertenue
- kist met hulpmateriaal

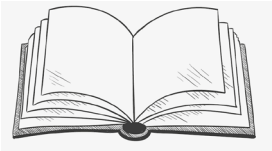

Dieren in de oorlog
De Eerste Wereldoorlog is een industriële oorlog waarin heel wat nieuwe technologieën worden ontwikkeld (luchtvaart, gas, ontwikkeling van het machinegeweer, tanks, vlammenwerpers,…). Maar ondanks deze moderne insteek verloopt de oorlog ook volgens oude technieken en praktijken. De oorlogsvoerders gebruiken bijvoorbeeld nog heel wat dieren die met hun kenmerken (reukzin, trouwheid, handigheid, kracht, enz.) de soldaten onontbeerlijke hulp bieden. Honden, paarden, dromedarissen, duiven of muilezels helpen de troepen en brengen ook wat troost. De luizen, vlooien en ratten worden dan weer vervloekt.

Te zien in het Museum:
- foto van een Maxim-machinegeweer getrokken door honden (10e grote foto aan de muur)
- reconstitutie van een stel getrokken door honden (1e vitrine, machinegeweren van verschillende landen)
- duiven en transmissie: materiaal voor militaire duiven, telegram verstuurd met duiven, opgezette duiven
- gasmaskers voor paarden en honden

<u>Wanneer beelden woorden vervangen</u>

Om minder tekst te hebben, werden sommige thema's enkel via illustraties aangesneden:

- de rol van de hond in de oorlog: brancardierhond (Pipo draagt het kenteken van het Rode Kruis), de vriend/vertrouweling van de soldaat (Pipo met René en Léon), de wachthond (Pipo als observator in de loopgraaf met René), de rattenvanger (Pipo jaagt op ratten om de voedselvoorraden te beschermen), honden trekken artilleriestukken (grote hond die een klein machinegeweer trekt)

- nieuw uniform in het Belgische leger: in 1915 krijgt het Belgische leger kaki uniformen. Deze modernisering (praktischer en duurzamer uniform + camouflage) wordt aangehaald in de scène met de badplaatsen. Vóór deze pagina dragen de Belgische soldaten blauwe uniformen; na deze pagina dragen ze het nieuwe kaki uniform.

Om nog meer uit het boek te halen

Bezoeken

- Bezoek aan het Koninklijk Legermuseum, zaal 14-18

De educatieve dienst van het Koninklijk Legermuseum stelt u voor de Eerste Wereldoorlog te (her)ontdekken met Pipo. Het boek kan een voorbereiding op het vrije bezoek aan de permanente collectie over 14-18 zijn, maar kan ook tijdens een geleid bezoek worden gebruikt. De gids zal dan de collectiestukken die het boek worden vermeld in de kijker zetten. Reservatie verplicht, minstens 3 weken vóór de gewenste datum via: reservatie@whi.be

- **Bezoek aan de Dodengang in Diksmuide**: https://www.klm-mra.be/D7t/nl/content/dodengang-praktische-info

-**Verschillende omlopen met de auto of per fiets** uitgewerkt door de toeristische dienst van de Westhoek passeren via de monumenten en sites van het front. Info op: https://www.toerismewesthoek.be/

Om het thema van de Eerste Wereldoorlog verder uit te diepen…

De pedagogische dossiers

Pedagogische dossiers gratis te downloaden op www.legermuseum.be (rubriek educatief -> pedagogische dossiers)

- **Eerste Wereldoorlog**: een dossier voor het lager onderwijs en een dossier voor het secundair onderwijs: https://www.klm-mra.be/D7t/nl/content/eerste-wereldoorlog

- **Leven en dood in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog**: dossier gebaseerd op archiefdocumenten, voor het lager en het middelbaar: https://www.klm-mra.be/D7t/nl/content/leven-dood-loopgraven-eerste-wereldoorlog

- **Als stenen konden spreken**: de oorlog aan de hand van herdenking, voor het lager en het lager middelbaar: https://www.klm-mra.be/D7t/nl/content/als-stenen-konden-spreken

Een pedagogische koffer

De educatieve diensten van het Musée royal de Mariemont en het Koninklijk Legermuseum hebben de handen in elkaar geslagen: aan de hand van hun rijke collecties stelden ze een museumkoffer over de Eerste Wereldoorlog samen. Alle personen (leerkrachten, opvoeders,…) die het thema willen aansnijden, vinden er heel wat invalshoeken, denkpistes en documentatie. Facsimile's van documenten en foto's uit de tijd van de gebeurtenissen uit de collecties van beide musea, aangevuld met enkele objecten en een uitgebreide bibliografie (verschillende boeken zitten trouwens reeds in de koffer) geven een inzicht in het leven van de soldaat vóór, tijdens en na het conflict: de aanzet tot de oorlog, de oorlogsverklaring, het leven aan het front, het uniform, de bewapening en de bescherming van de soldaat,

de nieuwe technologieën, de gezondheidszorgen, het leven van de soldaat naast het front, het leven van de burgers, de naoorlogse situatie. Een museumkoffer is beschikbaar in beide musea:

- Musée royal de Mariemont: reservatie bij de pedagogische dienst: 064/ 27 37 84 of via sp@musee-mariemont.be
Musée royal de Mariemont, Chaussée de Mariemont 100 te 7140 Morlanwelz
- Koninklijk Legermuseum : reservatie bij de educatieve dienst: 02/ 737 78 07 of via sandrine.place@whi.be
Koninklijk Legermuseum, Jubelpark 3 te 1000 Brussel

Uitleenvoorwaarden:

- Tarief: gratis huur (waarborg van 50 €).
- Een volledige inventaris wordt opgemaakt bij ontlening en teruggave van de koffer.
- De koffer wordt voor maximaal 3 weken uitgeleend.
- De koffer **bestaat voorlopig enkel in het Frans.**

Een vraag?

War Heritage Institute / Koninklijk Legermuseum
Educatieve dienst – Sandrine Place
Jubelpark 3 – 1000 Brussel

sandrine.place@whi.be
reservatie@whi.be

Te gebruiken documenten (© WHI/KLM)

Opgezette loopgraafhond, Eerste Wereldoorlog en gegraveerde messing halsband afgewerkt met een koperen rand (granaatring/loopgravenambacht). De halsband is versierd met twee leeuwenkoppen, een brandende granaat en draagt het opschrift: "AU FIDELE PIPOT – SOUVENIR DE L'YSER '18" (Aan de trouwe Pipot – Souvenir van de IJzer '18) (coll. WHI/KLM)

Belgisch leger: honden trekken een machinegeweer, postkaart (coll. WHI/KLM)

Monument van de Belgische infanterie, Poelaertplein – Brussel, trekhonden (foto Sandrine Place)

Spade gebruikt voor het uitgraven van loopgraven, Belgisch leger, ca. 1916, ontdekt tijdens archeologische opgravingen (coll. WHI/KLM)

Charles Fouqueray, *Loopgraaf in Nieuwpoort in de sneeuw*, potlood, aquarel en gouache op papier, 25 februari 1915 (coll. WHI/KLM)

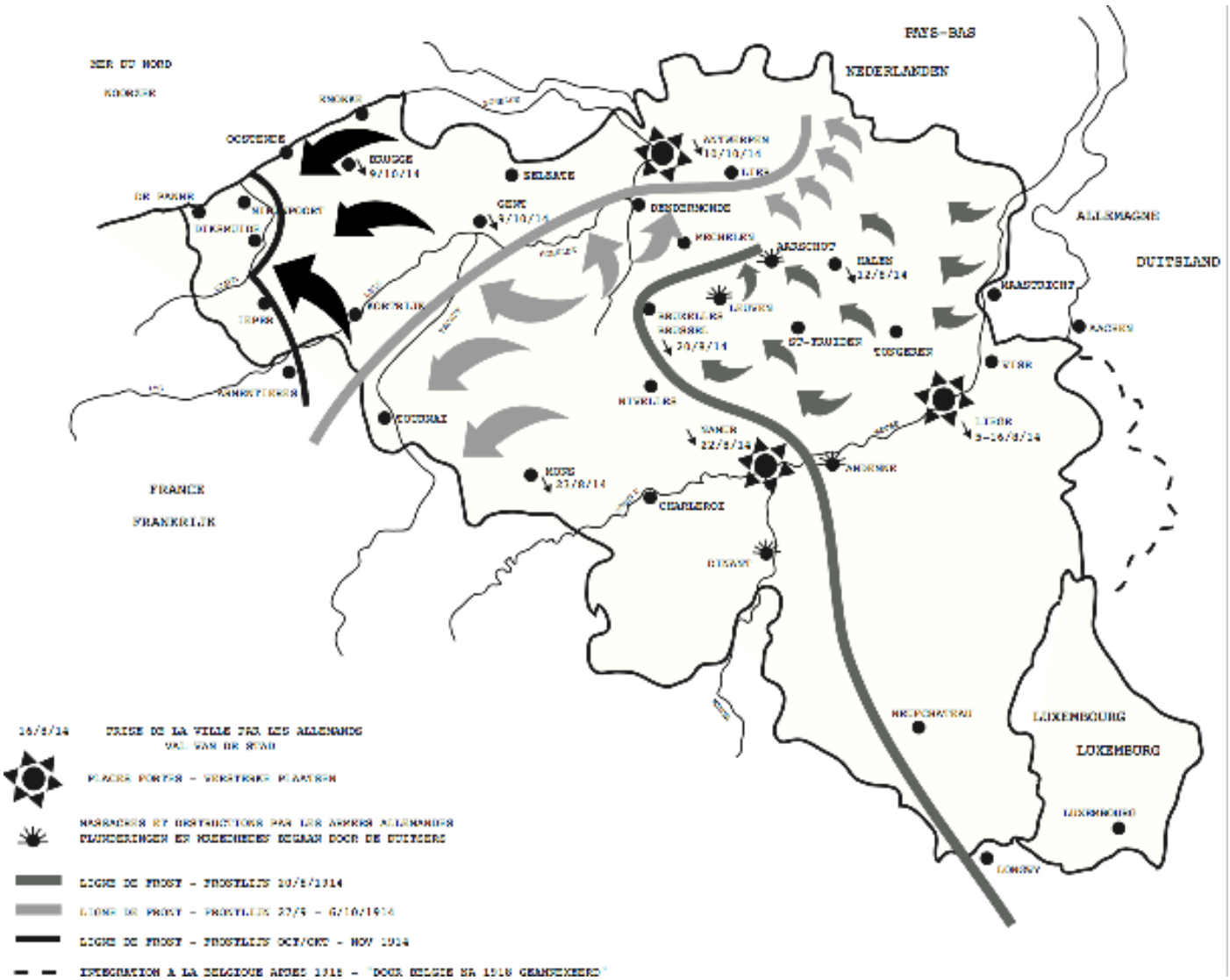

België tijdens de Eerste Wereldoorlog

De loopgraven: eerste rudimentaire loopgraven; schuilplaats van hout en stro (coll. WHI/KLM)

Charly Léonard, *Onder vrienden,* olie op doek: de loopgraven worden verstevigd met zandzakken en voorzien van een betonnen schuilplaats (coll. WHI/KLM)

Belgisch leger: soldaten in een loopgraaf verstevigd met zandzakjes (coll. WHI/KLM)

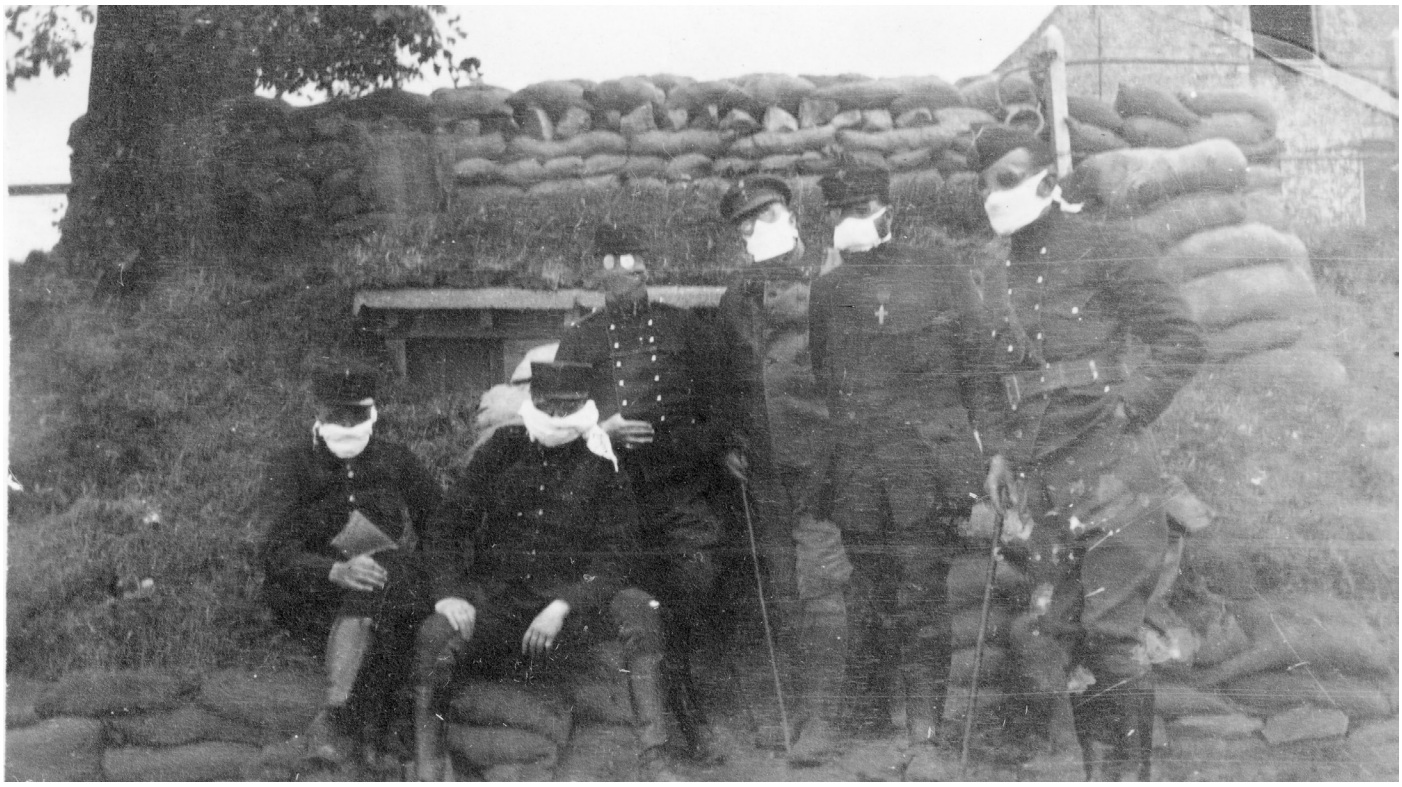

Eerste beschermingen tegen gas (coll. WHI/KLM)

Oogbescherming tegen gas (coll. WHI/KLM)

Ontwikkeling van gasmaskers (coll. WHI/KLM)

ARS-masker (coll. WHI/KLM)

Militairen met bivakmuts tegen gas rond een militair met een ARS-toestel (appareil respiratoire spécial of speciaal ademhalingstoestel) (coll. WHI/KLM)

Fernand Allard L'Olivier, *Portret van mevrouw Tack*, olie op doek, 1917, depot KMSKB

Graf van mevrouw Tack, kerkhof van Nieuwkapelle (foto: Sandrine Place)

Foto van mevrouw Tack en haar ezeltje Paula in de loopgraven (coll. WHI/MRA)

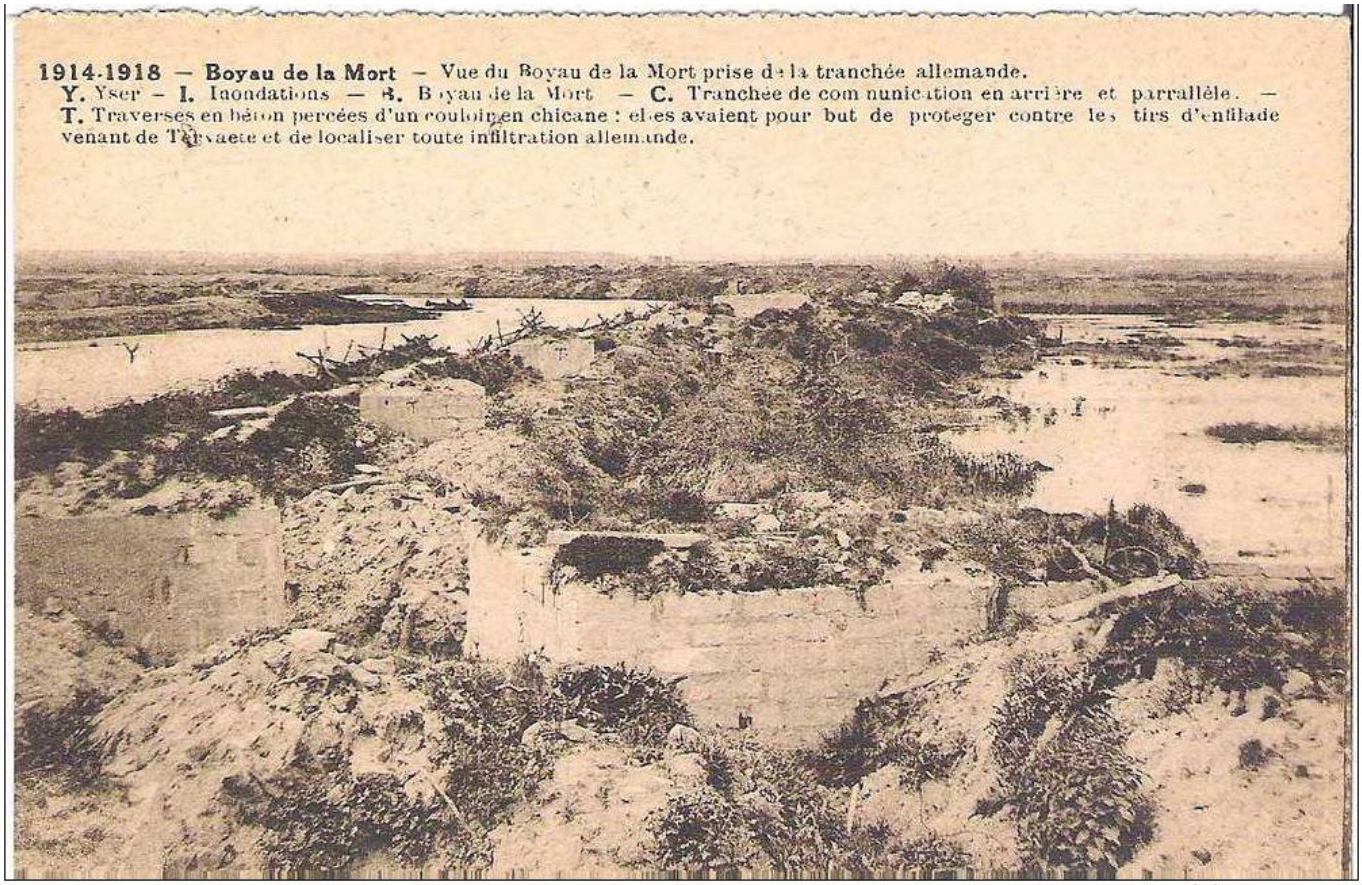

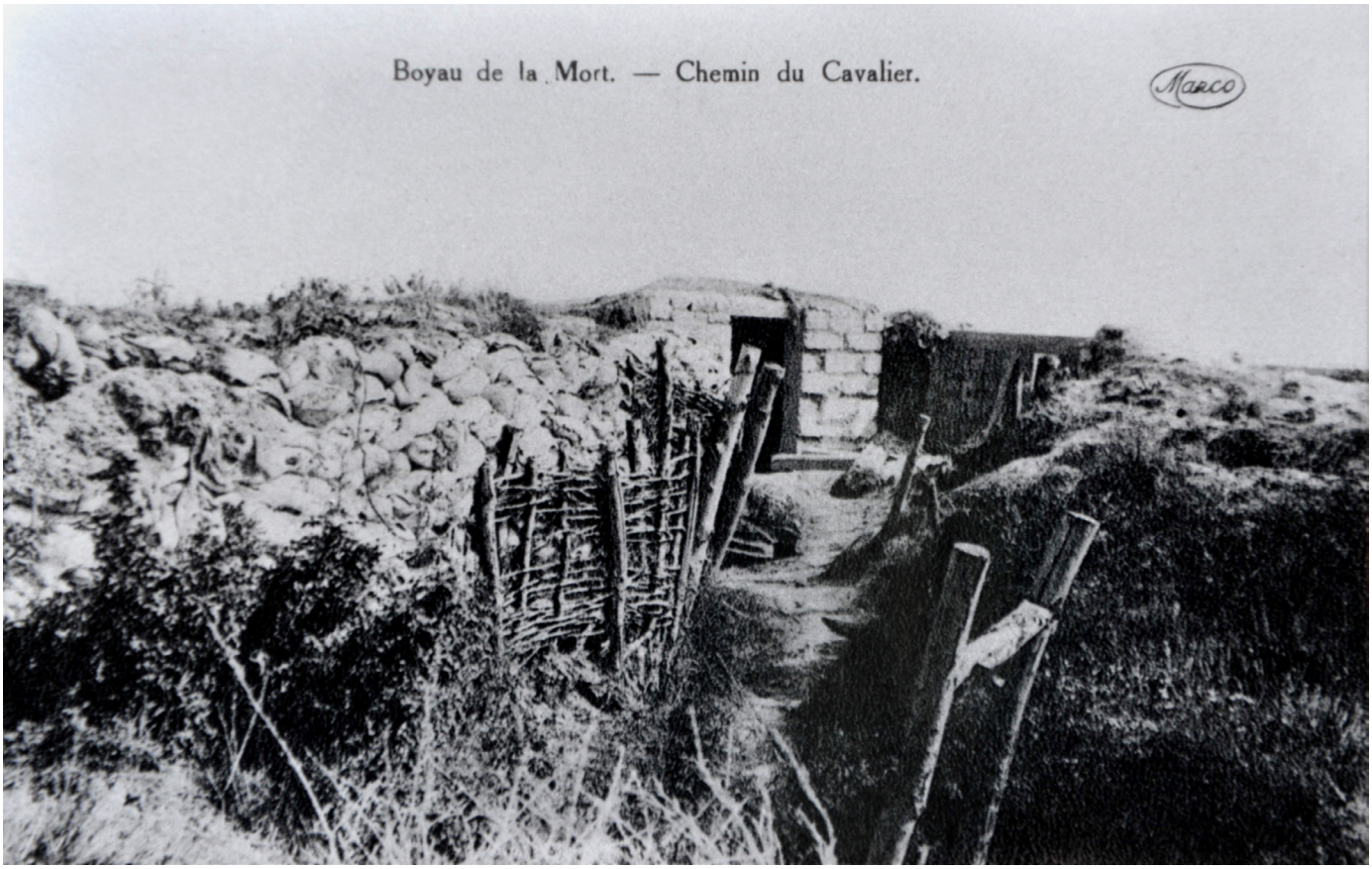

Dodengang, postkaarten (coll. WHI/KLM)

Kaartspel in de loopgraven, z.d. (coll. WHI/KLM)

Loopgravenambacht, z.d. (coll. WHI/KLM)

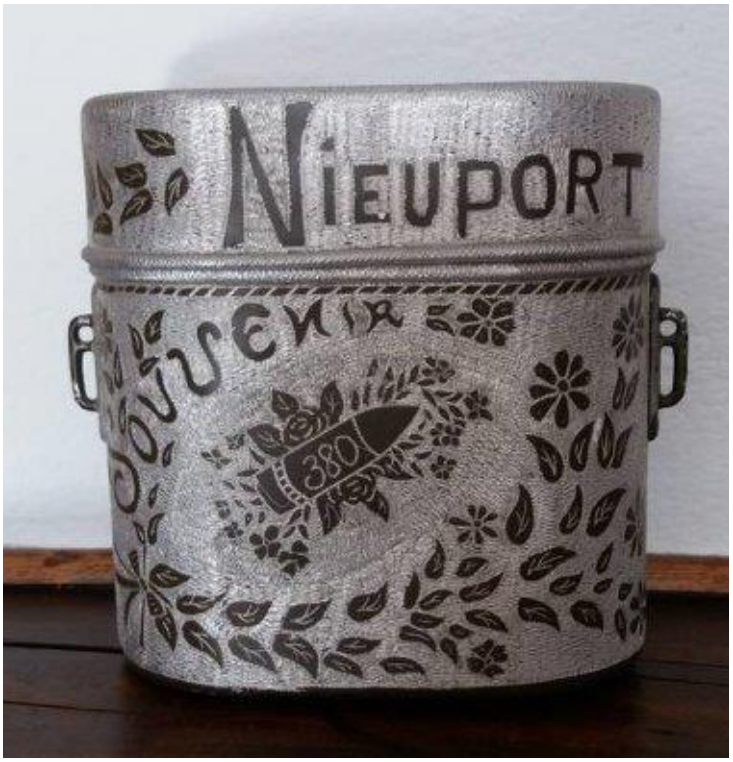

Loopgravenambacht: versierde gamel, ringen (coll. WHI/KLM)

Loopgravenambacht, z.d. (coll. WHI/KLM)

Karel Lauwers, *Toilet?*, 1915, Oost-Indische inkt op papier (coll. WHI/KLM)

Wasbeurt in een granaatkrater vol water (coll. WHI/KLM)

Médard Mertens, *Het bad van de troepen in Wulpen*, 18 januari 1917, olie op doek (coll. WHI/KLM)

Belgisch leger, veldkeuken, postkaart (coll. WHI/KLM)

Varkensvlees in blik (coll. WHI/KLM)

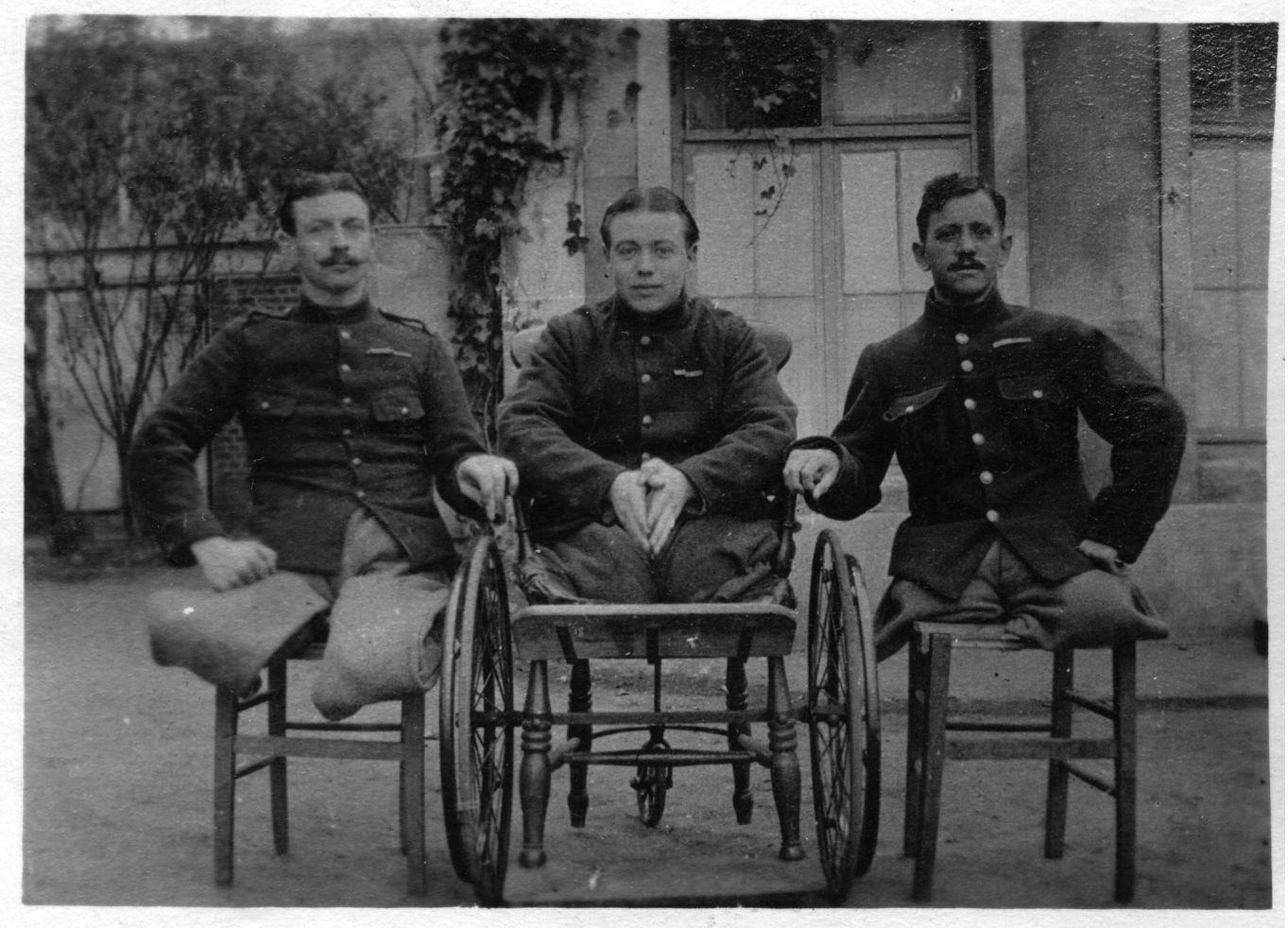

Belgisch leger, verminkten (coll. WHI/KLM)

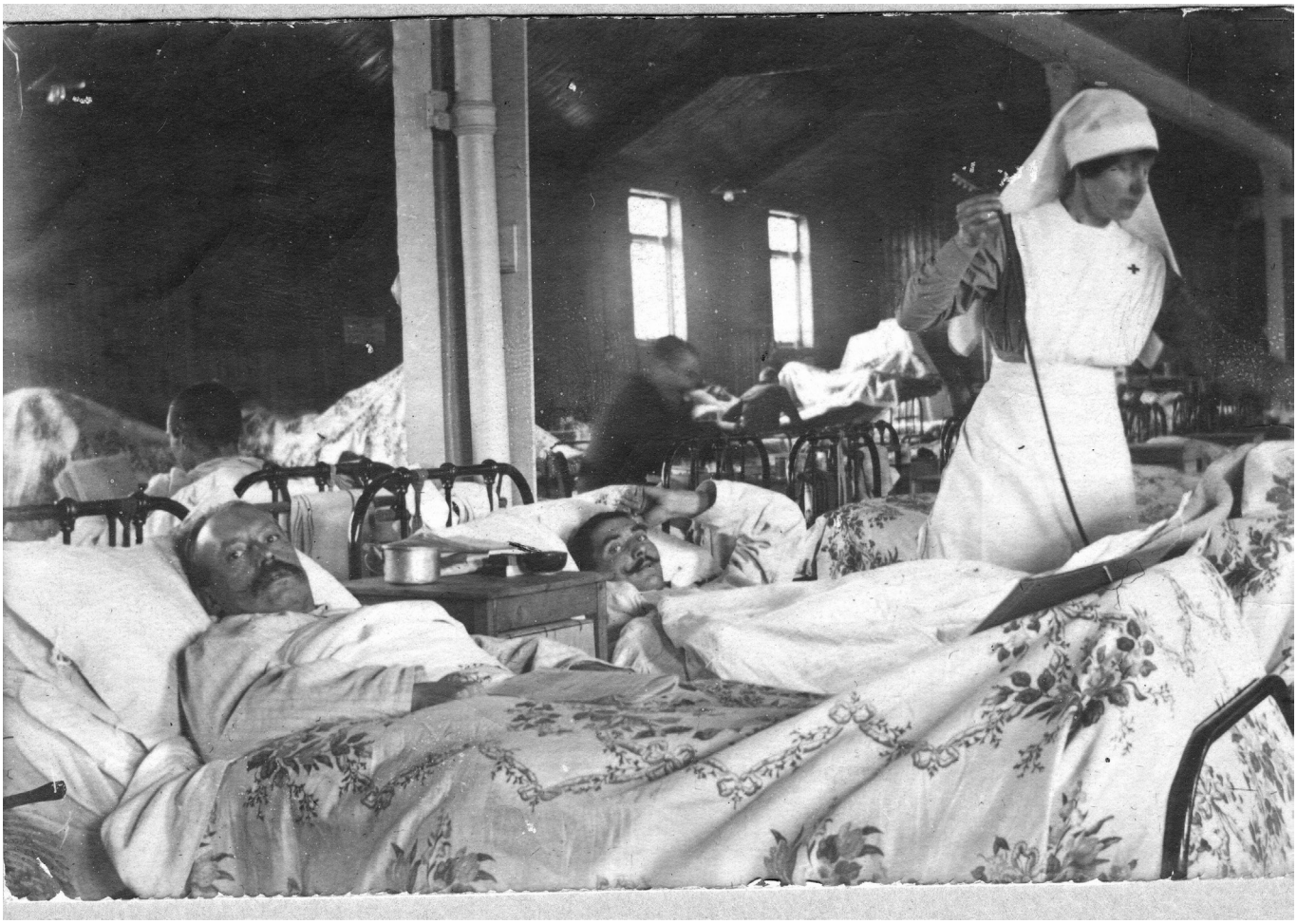

Hospitaal 14-18 (coll. WHI/KLM)

Enkele voorbeelden van tijdsdocumenten die de tekenares hebben geïnspireerd (© WHI/KLM)

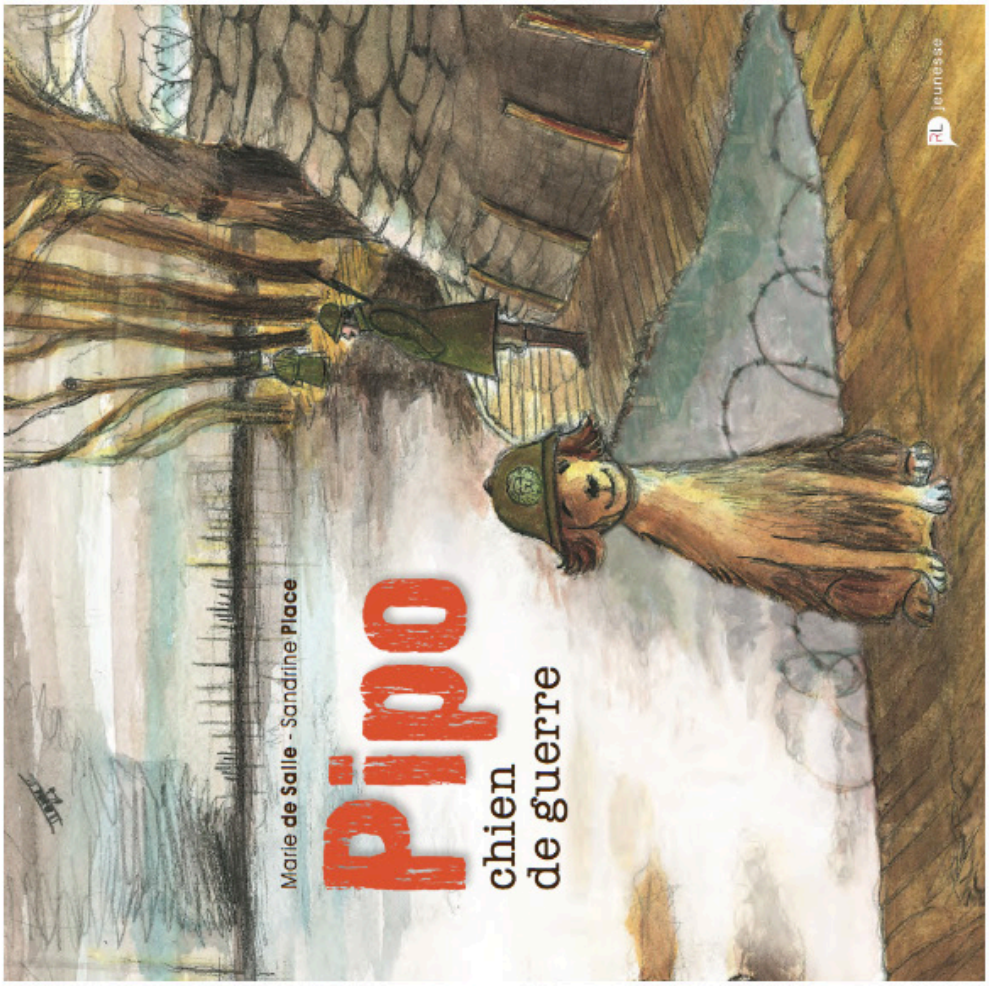

Belgisch leger (coll WHI/KLM)

Alfred Ost, 1914 (coll. WHI/KLM)

Fernand Allard L'Olivier, *Portret van mevrouw Tack*,
1917, depot KMSKB

Belgisch Leger (coll. WHI/KLM)